

Baha Kalinowska-Sufinowicz

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

DYLEMATY POLITYKI RODZINNEJ

1. Wstęp

Rodzina odgrywa istotną rolę w życiu każdego człowieka. Jej stan i struktura uwarunkowane są wieloma czynnikami o charakterze makroekonomicznym, politycznym i społecznym. Jednym z takich czynników jest polityka rodzinna państwa.

Potrzeba powstania i rozwoju polityki rodzinnej rodziła się stopniowo wraz z procesami podejmowania pracy zawodowej poza domem zarówno przez kobiety, jak i przez mężczyzn. Procesy te następowały w miarę przechodzenia z epoki preindustrialnej do industrialnej, wypierając przydomową produkcję i zmieniając całkowicie ekonomiczne podstawy funkcjonowania rodziny¹. Dokonująca się po I wojnie światowej liberalizacja prawa utrwaliła przemiany obyczajowe, polegające na coraz przychylniejszym stosunku społeczeństwa do pracy zawodowej kobiet poza ich miejscem zamieszkania².

Podejmowanie pracy przez kobiety poza domem stało się podstawową determinantą kreowania systemu wsparcia dla rodzin, w tym dla pracujących rodziców z dziećmi. Samo wyodrębnienie z polityki społecznej obszaru polityki rodzinnej, rozumianej jako celowe działanie państwa na rzecz rodzin, nastąpiło pod koniec lat 40. XX wieku³.

Doświadczenia państw rozwiniętych gospodarczo zbierane od tamtego czasu pozwalają na formułowanie o wiele bardziej świadomych i dojrzałych postulatów oraz wniosków pod adresem działań państwa na rzecz rodziny. Celem opracowania

¹ Z. Tyszka, *Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian*, [w:] *Rodzina współczesna*, red. M. Ziemska, wydanie II, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s. 193-198.

² D. Kałwa, *Model kobiety aktywnej zawodowo w Polsce międzywojennej*, [w:] *Kobieta i praca – wiek XIX i XX*, red. A. Żarnowska, A. Szware, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2000, s. 317.

³ J. Szymańczak, K. Skoczek (współpraca), *Wybrane elementy polityki państwa wobec rodzin z dziećmi w Szwecji, we Francji i we Włoszech*, [w:] *Varia. Z prac Biura Analiz Sejmowych*, red. E. Karłowicz, Wydawnictwo Sejmowe Kancelarii Sejmu, Warszawa 2007, s. 33.

jest prezentacją zagadnień związanych z polityką rodzinną państwa. W pierwszej kolejności przedstawiono definicje rodziny, które z kolei są podstawą do określenia pojęcia i prezentacji rodzajów polityki rodzinnej. W ramach rozważań nad możliwościami państwa w zakresie pomocy rodzinie omówiono także instrumenty polityki rodzinnej z odniesieniem do sytuacji w Polsce w okresie potransformacyjnym i poakcesyjnym.

2. Pojęcie i uwarunkowania rodziny

Prowadząc rozważania nad problematyką polityki rodzinnej państwa, w pierwszej kolejności należałoby określić pojęcie rodziny. A. Comte, twórca socjologii, uznał rodzinę za najważniejszą i podstawową grupę społeczną, na której opiera się całe społeczeństwo⁴.

W najogólniejszym rozumieniu rodzina określana jest jako podstawowa komórka społeczna, składająca się z rodziców bądź rodzica oraz dziecka lub dzieci. Rodzina oznacza zatem trwały związek osób. Podstawowym dążeniem tego związku jest posiadanie i wychowywanie dzieci⁵. Pod tak określonym pojęciem rodziny kryją się zatem związki zarówno małżeńskie, partnerskie, jak i konsensualne oraz kohabitacyjne. A. Rajkiewicz podkreśla przy tym, że każde zawarte małżeństwo stanowi rodzinę, ale nie każda rodzina ma w swoim składzie małżeństwo⁶.

W tradycyjnej teorii ekonomii rodzinę sprowadza się do jednoosobowego gospodarstwa domowego, maksymalizującego korzyści z konsumpcji nabywanych na rynku dóbr i usług na podstawie wspólnie rozporządzanego dochodu uzyskiwanego przez członków tego gospodarstwa⁷. Ograniczanie jednak badań nad rodziną jako konsumenta lub gospodarstwa domowego do jej wyborów jedynie w kategoriach pieniężnych i rynkowych przy uciekaniu się – według G.S. Beckera – do „heroicznie naiwnych uproszczeń” zmniejsza atrakcyjność tych analiz⁸.

W neoklasycznej teorii ekonomii rodzina rozpatrywana bywa jako swego rodzaju instytucja, która maksymalizuje dobrobyt i dobrostan swoich członków. Wszelkie decyzje składające się na formowanie rodziny i jej funkcjonowanie mają charakter ekonomiczny w tym sensie, że dotyczą alokacji zasobów oraz produkcji specyficznych dóbr w konkurencyjnym otoczeniu ich rodzin. Coraz częściej podkreśla

⁴ W. Tyc, *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania transformacji rodziny*, AE, Wrocław 2007, s. 46.

⁵ K. Głębicka, *Polityka społeczna w Unii Europejskiej. Aspekty aksjologiczne i empiryczne*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2001, s. 226.

⁶ A. Rajkiewicz, *Małżeństwo, rodzina i gospodarstwo domowe w zwierciadle statystyki polskiej*, [w:] *Między transformacją a integracją. Polityka społeczna wobec problemów współczesności*, red. P. Błędowski, Szkoła Główna Handlowa – Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2004, s. 56.

⁷ Por.: M. Blaug, *Metodologia ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 322; W. Tyc, wyd. cyt., s. 20.

⁸ G.S. Becker, *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*, PWN, Warszawa 1990, s. 235-236; 257.

się tu niezwykle istotną rolę rodziny w odtwarzaniu „kapitału ludzkiego”, a więc m.in. w sensie powoływania do życia, „inwestowania” w edukację, umiejętności czy „gust” (kapitał kulturowy) dzieci.

Z punktu widzenia podejmowanej dalej tematyki polityki rodzinnej istotne jest to, że rodzina funkcjonuje w określonym układzie społeczno-ekonomicznym, politycznym i kulturowym. Na rodzinę oddziałują czynniki gospodarcze i ogólnospołeczne, w tym m.in.: polityka ogólnopaństwowa, ustawodawstwo, struktura społeczno-demograficzna i społeczno-ekonomiczna kraju. Warto podkreślić, że czynniki te decydują też o kształtowaniu się określonego modelu polityki rodzinnej w danym kraju. Wiedza o rodzinie, o jej aktualnych problemach i procesach w niej zachodzących, stanowi zarówno podstawę do usprawnienia działań mających na celu polepszenie sytuacji rodziny, jak i podstawę długofalowej polityki rodzinnej⁹.

3. Definicja i rodzaje polityki rodzinnej

W literaturze przedmiotu można spotkać się z wielością pojęć polityki rodzinnej. A. Kurzynowski definiuje politykę rodzinną jako całością norm prawnych, działań i środków przeznaczonych przez państwo w celu stworzenia odpowiednich warunków życia rodziny, jej powstania, prawidłowego funkcjonowania i spełniania przez nią wszystkich społecznie ważnych ról¹⁰.

B. Balcerzak-Paradowska prezentuje z kolei definicję, według której polityka rodzinna może być rozumiana jako różne formy działania państwa na rzecz tworzenia warunków do powstawania, rozwoju i funkcjonowania rodzin¹¹. P. Błędowski podkreśla przy tym, że podejmowane w ramach polityki rodzinnej działania, potocznie utożsamiane ze świadczeniami na rzecz rodzin z dziećmi, powinny być adresowane do rodziny we wszystkich fazach jej cyklu rozwoju. Spostrzeżenie to staje się szczególnie aktualne, jeżeli weźmiemy pod uwagę postępujący proces demograficznego starzenia się ludności Polski i innych krajów Unii Europejskiej oraz wynikające stąd zadania dla polityki rodzinnej i społecznej¹².

Ze względu na sposób realizacji działań państwa skierowanych na rodzinę różni się politykę rodzinną bezpośrednią (*explicite*) i pośrednią (*implicite*). Bezpośrednia polityka rodzinna obejmuje działania skierowane wprost do rodziny, świadomie zmierza do celów dotyczących rodziny. Z kolei pośrednia polityka rodzinna nie traktuje rodziny jako wyodrębnionego celu. Ten drugi rodzaj polityki obejmuje

⁹ B. Balcerzak-Paradowska, *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków – przemiany, zagrożenia, potrzeba działań*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004, s. 12-13.

¹⁰ A. Kurzynowski, *Rodzina w polityce społecznej państwa*, [w:] *Problemy rodziny w polityce społecznej*, red. A. Kurzynowski, Ośrodek Badań Społecznych, Warszawa 1991, s. 8.

¹¹ B. Balcerzak-Paradowska, wyd. cyt., s. 140; J. Orczyk, *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*, wydanie drugie rozszerzone, AE, Poznań 2008, s. 189.

¹² P. Błędowski, *Zmiany społeczne w Polsce a zadanie polityki rodzinnej*, [w:] *Między transformacją a integracją. Polityka społeczna wobec problemów współczesności*, red. P. Błędowski, Szkoła Główna Handlowa – Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2004, s. 81-82.

normy oraz działania, które nie są specjalnie lub w pierwszej kolejności adresowane do rodziny, i choć cele są szersze, to powodują konsekwencje także dla sytuacji rodzin i dzieci. Są to więc działania mieszczące się w ramach innych działów polityki społecznej¹³. Polityka rodzinna typu pośredniego wymaga więc określenia obszarów życia, zadań i funkcji, które spełnia rodzina, oraz podejmowania przez państwo działań mieszczących się w ramach polityki szczegółowej.

W zależności od przyjętych celów polityka rodzinna może być adresowana do wszystkich rodzin i wówczas ma charakter uniwersalny lub do wybranych kategorii rodzin i tym samym ma charakter selektywny¹⁴.

Odmianą polityki rodzinnej jest również polityka natalistyczna (nazywana też: pronatalistyczną¹⁵), uznająca dziecko za dobro prywatno-publiczne. Polityka taka skierowana jest na postępowanie demograficzne. Ten rodzaj polityki, powstałej jako konsekwencja zmniejszającego się przyrostu naturalnego, jest jednak kosztowny, gdyż zakłada konieczność przyjęcia przez państwo obowiązku partycypacji w kosztach wychowania dzieci.

Polityka natalistyczna sprowadza się w głównej mierze do tworzenia materialnych zachęt dla kobiet, aby rodziły dzieci. Pomoc taka może przybierać postać: zasiłku porodowego, stałych dodatków (zasiłków) na dziecko, płatnych urlopów macierzyńskich i wychowawczych dla matki lub ojca, ułatwiania połączenia pracy i macierzyństwa (ochrona zatrudnienia), ulg podatkowych z tytułu posiadania i wychowywania dzieci, dopłat mieszkaniowych, dopłat do żłobków i przedszkoli itp.¹⁶

Według J.Z. Holzera, w warunkach kraju takiego jak Polska prowadzenie polityki natalistycznej celem podniesienia poziomu dzietności przynajmniej do prostej zastępowalności pokoleń musi opierać się na stwarzaniu odpowiednich warunków do zakładania rodzin i powoływania do życia dzieci¹⁷.

Polityka rodzinna może przybierać również charakter antynatalistyczny, zmierzający do ograniczenia dzietności. Ten rodzaj polityki rodzinnej spotykany jest jednak w krajach o znacznym poziomie dzietności kobiet, jak np. w Chinach¹⁸.

4. Obszary i działania polityki rodzinnej

Do obszarów i działań polityki rodzinnej należy tworzenie warunków sprzyjających realizacji funkcji ekonomicznej, która następuje dzięki możliwości zatrud-

¹³ B. Balcerzak-Paradowska, wyd. cyt., s. 140.

¹⁴ J. Szymańczak, K. Skoczek (współpraca), wyd. cyt., s. 33.

¹⁵ S. Golinowska, *Polityka rodzinna a przemiany rodziny, gospodarki i państwa*, „Polityka Społeczna” 2007, nr 8, s. 8.

¹⁶ W. Tyc, wyd. cyt., s. 245-250.

¹⁷ J.Z. Holzer, *Demograficzne uwarunkowania polityki społecznej*, [w:] *Polityka społeczna*, red. A. Kurzynowski, wydanie trzecie poprawione, dodruk, Szkoła Główna Handlowa – Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2003, s. 32-33.

¹⁸ Por.: M. Stanikowski, *Preferencje prokreacyjne a polityka ludnościowa Chin*, „Polityka Społeczna” 2008, nr 10, s. 19-24.

nienia członków rodziny lub podjęcia własnej aktywności gospodarczej przez nich, w tym zwłaszcza przez kobiety. Instrumentami sprzyjającymi realizacji tego działania mogą być: polityka makroekonomiczna, polityka rynku pracy, polityka dochodowa i podatkowa, a więc takie rodzaje polityki, które sprzyjają rozwojowi różnych form aktywności ekonomicznej ludności¹⁹.

Prawidłowe funkcjonowanie rodziny zależy od jej warunków mieszkaniowych. Zadaniem państwa w ramach polityki rodzinnej jest więc tworzenie polityki mieszkaniowej sprzyjającej osiągnięciu tego celu²⁰. Państwo powinno więc dążyć przy użyciu instrumentów prawnych i finansowych do poprawy sytuacji mieszkaniowej rodzin rozumianej w kontekście zarówno ilościowym, jak i jakościowym²¹.

Jedną jednak z najważniejszych funkcji rodziny jest prokreacja²². Postawy prokreacyjne w społeczeństwie determinowane są czynnikami o charakterze materialnym i pozamaterialnym, które z kolei mogą być stymulowane polityką w zakresie ochrony zdrowia, edukacji, jak również polityką zatrudnienia, polityką mieszkaniową i rozwiązaniami w zakresie ochrony pracy dla pracowników mających obowiązki rodzinne²³. I.E. Kotowska zauważa, że aktywność rodzinna i zawodowa kobiet stanowią źródła silnego konfliktu kulturowego i strukturalnego w Polsce. Jednoczesne zwiększanie zatrudnienia kobiet i wzrost ich dzietności dzięki poprawie warunków tworzenia i rozwoju rodzin jest możliwe tylko pod warunkiem osłabienia tego konfliktu²⁴.

Rodzina odgrywa też istotną rolę, pełniąc funkcję edukacyjną. Wprawdzie tworzenie i coraz szerszy zakres działania instytucji edukacyjnych sterowanych przez państwo prowadzi stopniowo do ograniczania wpływu rodziny na realizację tej funkcji, jednak to rodzice podejmują decyzje oraz przekazują dzieciom wzorce odnośnie do sposobów, możliwości oraz okresu instytucjonalnego kształcenia dzieci²⁵. Kapitał ludzki uznawany jest bowiem współcześnie za jeden z głównych, jeżeli nie za podstawowy, czynników wzrostu gospodarczego²⁶.

Obserwując przemiany rodziny na przełomie epok – od preindustrialnej aż do postindustrialnej – można zauważyć, że znacznym przemianom uległa funkcja opiekuńczo-wychowawcza, której realizacji sprzyjają uprawnienia pracowników ula-

¹⁹ B. Balcerzak-Paradowska, wyd. cyt., s. 140-141.

²⁰ B. Balcerzak-Paradowska, wyd. cyt., s. 141.

²¹ Szerzej: P. Hut, *Współczesna kwestia mieszkaniowa w Polsce: geneza, uwarunkowania, perspektywy rozwiązań*, [w:] *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, red. G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skokozny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 292.

²² J. Orczyk, wyd. cyt., s. 192.

²³ B. Balcerzak-Paradowska, wyd. cyt., s. 141.

²⁴ I.E. Kotowska, *Uwagi o polityce rodzinnej w Polsce w kontekście wzrostu dzietności i zatrudnienia kobiet*, „Polityka Społeczna” 2007, nr 8, s. 17.

²⁵ J. Orczyk, wyd. cyt., s. 193.

²⁶ D. Graniewska, *Wprowadzenie*, [w:] *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce. Uwarunkowania demograficzne i społeczne*, red. D. Graniewska, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004, s. 19.

twijające godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi oraz rozwój placówek opiekuńczo-wychowawczych²⁷.

Funkcja opiekuńczo-wychowawcza – z punktu widzenia aktywizacji zawodowej kobiet – wydaje się wręcz kluczowym obszarem polityki rodzinnej. Niezwykle istotne jest, aby przez odpowiednie instrumenty polityki rodzinnej państwo kreowało system opieki nad dzieckiem wspomagający pracę zawodową rodziców. W ramach tego systemu – oprócz instytucjonalnej opieki nad dzieckiem – możemy wyróżnić m.in. urlopy macierzyńskie, ojcowskie czy wychowawcze. Środkiem pomocniczym może być także propagowanie wśród pracodawców i pracowników wprowadzania i stosowania elastycznych form zatrudnienia i organizacji miejsca pracy.

W Polsce od początku lat 90. obserwuje się wprowadzenie zasady subsydiarności, przejawiającej się tym, że państwo przerzuciło ciężar odpowiedzialności za rodzinę na osoby, które ją założyły, przyjmując jedynie zasadę wspierania rodziny w wypełnianiu jej podstawowych funkcji²⁸. Zmiany takie nastąpiły pomimo że w świadomości społecznej w dalszym ciągu funkcjonują wzorce wyniesione z okresu gospodarki centralnie zarządzanej, które generowały i generują postawy roszczeniowe²⁹.

Ze względu na postępujące procesy starzenia się społeczeństw krajów Unii Europejskiej, z czego wynika fakt, iż Europa jest najstarszym demograficznie obszarem globu ziemskiego³⁰, segment polityki rodzinnej wobec ludzi starszych będzie z czasem nabierał coraz większego znaczenia. Rodziny coraz częściej wypełnianie funkcji opiekuńczej w odniesieniu do ludzi starszych przekazują wyspecjalizowanym jednostkom państwowym³¹.

Polityka rodzinna o charakterze *explicite* ma więc do dyspozycji wiele instrumentów. Jednym z nich są świadczenia społeczne, spełniające szereg funkcji: dochodową, kompensacyjną, redystrybucyjną, egalitaryzującą oraz stymulującą³². Realizując politykę rodzinną, państwo – oprócz świadczeń społecznych – ma do dyspozycji odpowiednie kształtowanie systemu podatkowego, głównie w postaci ulg związanych z sytuacją rodzinną podatnika. W ten sposób zmienia się ogólny dochód podatnika (funkcja dochodowa), następuje przekazanie dochodów pomiędzy podatnikami, gdyż ulgi zwiększają korzyści odnoszone przez rodziny z dziećmi (funkcja redystrybucyjna) oraz stosowane są ulgi przedmiotowe, np. w postaci wydatków na kształcenie dzieci (funkcja stymulująca)³³.

²⁷ B. Balcerzak-Paradowska, wyd. cyt., s. 141.

²⁸ A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 66.

²⁹ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003, s. 99.

³⁰ K. Głębicka, wyd. cyt., s. 239.

³¹ J. Orczyk, wyd. cyt., s. 193.

³² B. Balcerzak-Paradowska, wyd. cyt., s. 141-142.

³³ B. Balcerzak-Paradowska, wyd. cyt., s. 143.

5. Podsumowanie

Państwo w ramach polityki rodzinnej dysponuje wieloma różnorodnymi narzędziami, za pomocą których może wpływać na kształtowanie sytuacji rodzin. Stosowanie wielu instrumentów napotyka jednak wiele ograniczeń natury ekonomiczno-społecznej i politycznej.

Wprowadzanie wszelkich działań na rzecz rodzin nieodłącznie związane jest z ponoszeniem kosztów przez państwo, a co za tym idzie, przez poszczególne grupy społeczne. Usprawnienia instytucjonalne w zakresie wprowadzania instrumentów polityki rodzinnej wymaga określonych nakładów finansowych. Wymiar ekonomiczny zmian instytucjonalnych i prawnych stanowi istotne ograniczenie w podejmowaniu przez państwo decyzji o ich wprowadzaniu. Kosztowność zmian pociąga za sobą pojawianie się opinii o zbytowości tego rodzaju posunięć oraz wskazywane na inne, bardziej naglące potrzeby.

Istotną barierą jest kontekst polityczny stosowania określonych narzędzi polityki rodzinnej. Problemem jest tu określenie, jak daleko państwo powinno ingerować w funkcjonowanie rodzin. Zakres ingerencji i wykorzystanie dostępnych środków polityki rodzinnej uwarunkowane są stylem rządzenia przyjętym w danym państwie. W zależności od dominującej w danym kraju ideologii – od neoliberalnej po szeroko zakrojony interwencjonizm państwowy – polityka rodzinna może przybierać różne „oblicza”, a więc może być realizowana według różnych modeli.

Literatura

- Balcerzak-Paradowska B., *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków – przemiany, zagrożenia, potrzeba działań*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004.
- Becker G.S., *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*, PWN, Warszawa 1990.
- Blaug M., *Metodologia ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.
- Błędowski P., *Zmiany społeczne w Polsce a zadanie polityki rodzinnej*, [w:] *Między transformacją a integracją. Polityka społeczna wobec problemów współczesności*, red. P. Błędowski, Szkoła Główna Handlowa – Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2004.
- Głąbicka K., *Polityka społeczna w Unii Europejskiej. Aspekty aksjologiczne i empiryczne*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2001.
- Golimowska S., *Polityka rodzinna a przemiany rodziny, gospodarki i państwa*, „Polityka Społeczna” 2007, nr 8.
- Graniewska D., *Wprowadzenie*, [w:] *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce. Uwarunkowania demograficzne i społeczne*, red. D. Graniewska, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004.
- Holzer J.Z., *Demograficzne uwarunkowania polityki społecznej*, [w:] *Polityka społeczna*, red. A. Kurzynowski, wydanie trzecie poprawione, dodruk, Szkoła Główna Handlowa – Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2003.
- Hut P., *Współczesna kwestia mieszkaniowa w Polsce: geneza, uwarunkowania, perspektywy rozwiązań*, [w:] *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, red. G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skokocny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

- Kałwa D., *Model kobiety aktywnej zawodowo w Polsce międzywojennej*, [w:] *Kobieta i praca – wiek XIX i XX*, red. A. Żarnowska, A. Szwarc, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2000.
- Kotowska I.E., *Uwagi o polityce rodzinnej w Polsce w kontekście wzrostu dzietności i zatrudnienia kobiet*, „Polityka Społeczna” 2007, nr 8.
- Kurzynowski A., *Rodzina w polityce społecznej państwa*, [w:] *Problemy rodziny w polityce społecznej*, red. A. Kurzynowski, Ośrodek Badań Społecznych, Warszawa 1991.
- Kwak A., *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005.
- Orczyk J., *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele, wydanie drugie rozszerzone*, AE, Poznań 2008.
- Rajkiewicz A., *Małżeństwo, rodzina i gospodarstwo domowe w zwierciadle statystyki polskiej*, [w:] *Między transformacją a integracją. Polityka społeczna wobec problemów współczesności*, red. P. Błędowski, Szkoła Główna Handlowa – Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2004.
- Stanikowski M., *Preferencje prokreacyjne a polityka ludnościowa Chin*, „Polityka Społeczna” 2008, nr 10.
- Szymańczak J., Skoczek K. (współpraca), *Wybrane elementy polityki państwa wobec rodzin z dziećmi w Szwecji, we Francji i we Włoszech*, [w:] *Varia. Z prac Biura Analiz Sejmowych*, red. E. Karpowicz, Wydawnictwo Sejmowe Kancelarii Sejmu, Warszawa 2007.
- Tyc W., *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania transformacji rodziny*, AE, Wrocław 2007.
- Tyszka Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.
- Tyszka Z., *Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian*, [w:] *Rodzina współczesna*, red. M. Ziemska, wydanie II, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001.

DILLEMAS OF FAMILY POLICY

Summary

The main goal of the paper is to present problems of family policy. At the beginning definitions of family and next ideas and types of family policy were presented. Considering the possibilities of the state in the fields of improving the position of the family at various stages of its development the instruments of family policy were shown referring to the situation in Poland after the period of the economic transformation and the process of the accession to the European Union.